

Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE
AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ

NEOLIBERAL GLOBALIZATION AND
TRANSFORMATION of THE FAMILY

Yazar

İrfan YILDIRIM

Dr., Şırnak Üniversitesi, e-mail: yldrmirfann@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-9949-7667

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 19 Mart 2021

Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Yıldırım, İ. (2021). Neoliberal Küreselleşme ve Ailenin Dönüşümü. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (7), s.98-120.

Öz

Bu makalede, genel olarak küreselleşmenin ne olduğu ve neoliberal ideoloji ile bağlantısı üzerinde durulmuş, kavramın tarihsel süreçteki kökenleri, ilişkili olduğu kavram ve ideolojiler, sürecin meydana gelmesinde rol oynayan dinamikler ele alınmış, analiz edilmiş ve süreç içerisinde ailenin yaşadığı dönüşüm ile ilişkili şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle son iki yüzyılda yaşanan sömürgecilik faaliyetleriyle, uluslararası şirketlerin öne çıkmasıyla ve sanayisi gelişmiş devletler tarafından uygulanan neoliberal politikalarla belirgin hale gelen küreselleşme, zaman ve mekân algısını önemli oranda değiştirmiş, teknolojik alandaki gelişmelerle ivme kazanmış, farklı toplumlar arasında ulaşım, iletişim ve etkileşim kurmada önemli mesafeler kat etmiştir. Modernizmin öngördüğü yaşam biçiminin yaygın hale gelmesini de içeren küreselleşme süreci, aile ilişkilerinde insanın rasyonel, özgürlükçü, egoist ve bireyci yönlerini öne çıkarmış ve bireyin kurumsal aidiyetlerini ve onlarla bağlarını koparan bir yaklaşımın yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Çalışmada ayrıca, küreselleşme süreciyle birlikte aile kurumunun yapı, işlev ve ilişkilerinde meydana gelen değişim ve dönüşümün boyutları irdelenmiş, süreçte öne çıkan gelişmelerle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Varılan sonuç ise neoliberal küreselleşmenin, esasında sermaye ile emek arasında görülen bir mücadele alanı ve sanayi devrimiyle birlikte görülen ve rekabeti gerektiren kapitalist sisteme dayalı bir sürecin uzantısı olduğu, siyasi ve ekonomik hedefleri öngören pratiklerle yaygınlaştığı, bireyin mutluluğunu esas alan duygulara kayıtsız kaldığı, bireysel mutluluğu sadece ekonomik unsurlarda aradığı, dolayısıyla aile kurumunu ve temel değerleri önemsemediği yönündedir. Ayrıca neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte ailenin yapı, işlev ve ilişkilerinde yaşadığı dönüşümün, aileyi önemli ölçüde etkilediği, toplumun atomize olmasıyla bazı önemli işlevlerini yerine getiremez hale geldiği, parçalı hale gelen aile türlerinin bireyin yalnızlaşmasını getirdiği şeklinde izlenimler elde edilmiştir. Son olarak, aile kurumunu bekleyen tehlikelere karşı bazı önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Küreselleşme, Neoliberal Küreselleşme, Aile, Ailenin Dönüşümü

Abstract

In this article, what globalization is in general and its connection with neoliberal ideology are emphasized, the origins of the concept in the historical process, the concepts and ideologies associated with it, the dynamics that play a role in the formation of the process, are analyzed and evaluated in relation to the transformation experienced by the family in the process. Globalization, which has become evident especially with the colonial activities in the last two centuries, the prominence of international companies and the neoliberal policies implemented by the industrialized states, has significantly changed the perception of time and space, has gained momentum with the developments in the technological field, and has made significant distances in transportation, communication and interaction between different societies. has traveled. The globalization process, which includes the widespread use of the life style envisaged by modernism, has highlighted the rational, libertarian, egoistic and individualistic aspects of human beings in family relations and has brought about the spread of an approach that breaks the individual's institutional belongings and ties with them. In the study, the dimensions of the change and transformation that occurred in the structure, function and relations of the family institution with the globalization process were examined, and its relationship with the prominent developments in the process was tried to be revealed. The conclusion reached is that neoliberal globalization is essentially an area of struggle between capital and labor, and an extension of a process based on the capitalist system, which is seen together with the industrial revolution and requires competition, has become widespread with practices that anticipate political and economic goals, is indifferent to feelings based on the happiness of the individual, individual happiness is only It is in the direction that he seeks in economic factors, therefore he does not care about the family institution and basic values. In addition, impressions have been obtained that the transformation of the family's structure, function and relations with the neoliberal globalization process has affected the family significantly, that the society has become unable to fulfill some of its important functions due to the atomization of the society, and that the fragmented family types bring about the isolation of the individual. Finally, it was pointed out that some precautions should be taken against the dangers that await the family institution.

Keywords: Neoliberalism, Globalization, Neoliberal Globalization, Family, Transformation of Family

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca meydana gelen gelişmelere bakıldığında, modern dönemle birlikte toplumsal yaşamın her alanında ortaya çıkan değişim ve dönüşüm hızının, başka hiçbir dönemde görülmediği fark edilir. Günümüzde ve yakın yüzyıllarda bireysel, sosyal, kültürel ve siyasal alanların ekonomik dinamiklerin öncülüğünde inanılmaz bir değişim ve dönüşümü yaşadıkları aşikârdır. Bu değişimlerin anlaşılmasında başvurulan ve bu bağlamda sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olan güncel kavramlardan biri de *'küreselleşme'*dir. Kavram, değişimin yaşandığı siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda ortaya çıkan sonuçlarla doğrudan bağlantılıdır. Öyle ki küresel çapta sınırları ortadan kaldıran, zaman ve mekân algısını değiştiren, toplumsal yaşamın her alanında değişim meydana getiren, toplumların kültürel yapı, gelenek ve kurumlarına bakışı farklılaştıran boyutlara sahiptir.

Kaynağını esasen Sanayi Devrimi'ne dayandırabileceğimiz küreselleşme sürecinin, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmelerle, siyasi ve iktisadi bakımdan ülkelerin sınırlarının esnek ve akışkan bir hale gelmesi, ekonomik faaliyetlerin küresel düzeyde gerçekleşmesiyle daha fazla bağlantılı olduğu ve bu bağlamda öne çıktığı söylenebilir. Bilginin küresel düzeyde akışkanlığı, dünyanın bir ucunda meydana gelen bir olayın olumlu ve olumsuz etkilerinin anında diğer uca ulaşma imkânını beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönemde uydu enformasyon sistemleri kurulmuş ve tüketim alanında küresel düzeyde bir takım kalıplar oluşmuş, ulusal kültürler dışa açılarak sınırlarını zorlamış ve belirgin yaşam tarzları ön plana çıkmıştır. Son dönemlerde Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve Milletler Cemiyeti gibi ulus-devletler üstü siyasal sistem ve yapılanmalar ortaya çıkmış, politik kutuplaşmalar ortadan kalkmış, insan haklarının kapsam alanı genişletilmiş ve ekonomiler birbirine bağımlı hale gelmiştir (Gülçubuk, 2002: 28-29). Devletlerarasında bulunan sınırların geçirgen hale gelmesiyle dünya büyük bir köy haline gelmiş, ekonomide, eğitimde, sağlıkta ve sosyal yaşamda liberal söylem ve eğilimler öne çıkmış ve yaşanan hızlı gelişmelerle köklü toplumsal değişiklikler meydana gelmiştir.

Endüstrileşmenin başlamasıyla birlikte daha da yerleşik bir ekonomik sistem haline gelen kapitalizm, batılı toplumlarda süreç içerisinde kapsamına siyasi ve ekonomik özgürlüğü de dâhil ederek liberalizme, sonrasında liberalizmin yeni formu olarak görülen neoliberalizme dönüşmüştür. Diğer taraftan Batılı toplumlarda öngörülen ekonomik hedefleri gerçekleştirmek, dinamik bir döngüyü gerekli kılmıştır. Bu bağlamda sömürgecilik faaliyetleriyle başlayan küreselleşme olgusu, farklı coğrafi bölgeler arasında ulaşım ağlarının gelişmesi sonucu giderek yaygınlaşmıştır. Son dönemlerde bilgi ve teknolojilerin ve her alanda ticaret ağlarının önemli ölçüde gelişmesiyle küresel ölçekte biri ilişki ağı meydana gelmiştir. Böylece dünya çapında, ekonomik olguların belirgin şekilde lokomotif olduğu toplumsal ve kurumsal değişimler söz konusu olmuştur. Kurumsal değişimlerin kendisini gösterdiği alanların başında ailenin geldiği söylenebilir. Zira bireysel bir yaşamı öngören neoliberal politikalar sonucu yaşamın farklı alanlarında görünür hale gelen ve yoğun şekilde işlenen kâr mantığı, hayatın her alanında olduğu gibi önemli oranda duyguların ön planda olduğu aile ilişkileri üzerinde de etkisini farklı düzeylerde göstermiştir. Özellikle son dönemlerde bireylerin algı, duygu ve beklentilerinde yaşanan farklılaşmalar, aile kurumunun yapı ve ilişkilerini önemli ölçüde değişim ve dönüşüme uğratmıştır. Bireylerin serbest şekilde davranabilecekleri ve onların konforunu ve rahatlığını önceleyen mekânlarla farklı kullanım alanlarının ortaya çıkması aile ilişkilerinin seyrine

etki etmiştir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde öne çıkan neoliberal politikaların aileye yansımaları, ailenin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen değişimleri, ailenin geleceği bağlamında ele almak gereklilik halini almıştır.

Bu doğrultuda neoliberal küreselleşmenin ne olduğu, hangi ideolojik kavram ve süreçlerle bağlantılı ve hangi boyutlara sahip olduğu, ne türden etkiler meydana getirdiği yönündeki soruların, günümüzde gelişen dinamiklerle ilişkilendirilerek cevap bulması önemlidir. Bunun yanında, küreselleşme sürecinde değişim ve dönüşüm yaşayan toplumsal kurumların başında gelen ailenin yapı ve işlevlerinde yaşadığı değişimin temel dinamiklerine eğilmek, evlilik ve aile hayatına bakışı, aile ilişkilerinde yaşanan dönüşümü anlamamızı ve aile kurumunu bekleyen tehlikeleri öngörmemizi sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin tarihsel seyrine, sanayi devrimiyle baş gösteren kapitalizm, liberalizm ve neoliberalizm kavramlarına, neoliberal küreselleşmenin modernleşme süreciyle ilişkisine değinmek, ailede yaşanan dönüşümlerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Özellikle neoliberal küreselleşme kavramının, tamamen rekabete dayalı şekilde ve ekonomik parametrelerle yol alan, sosyal devleti dışlayan, toplumsal ve kültürel kurumlardan ziyade bireyi önceleyen ideolojik yaklaşımlarla ilişkisinin açığa çıkması, aile ilişkilerinde yaşanan dönüşümün anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır. En önemli katkıyı da, bu sürecin bizleri nereye doğru sürüklediği, hangi güçlerin ve dinamiklerin bu süreçte rol oynadığı, aile kurumunun hangi yöne doğru evirildiği konusunda yapacağı düşünülmektedir.

Önemli bir işlev kümesine sahip olan *aile*, toplumun ve bireyin anlaşılması, analiz edilmesi bakımından birçok bilimsel alana kaynaklık eden bir kurumdur. Sosyal bilimler alanında aileyi ele alan çalışmalar, onu genellikle işlevleri, yoğunlukları, yerleşim yerleri ve sosyoekonomik yapıları (Erkal, 2011; Güloğlu, 2019; Dikeçligil, 2012) bakımından ele almışlardır. Bu çalışmada, son 250-300 yıldır ailenin yapı, işlev ve ilişkileri bakımından dönüşüm yaşamasında etkili olan, onun toplumsal yaşamda gözlenen değişim ile bağımlı oluşturan neoliberal küreselleşme süreciyle ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Kavramsal analizlerin ve kavramlar arası bağlantıların işlendiği bu çalışmada, betimsel bir analiz çerçevesinde, neoliberal küreselleşme süreciyle aile kurumunun yapısında, işlev ve ilişkilerinde yaşadığı değişim ve dönüşüm irdelenmektedir. Başka bir deyişle, ailenin birçok yönden dönüşüm geçirmesinde etkili olduğu düşünülen neoliberal küreselleşme süreci üzerinden bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. Küreselleşme

Son yarım yüzyıldır sıklıkla kullanılan kavramlarından biri olarak küreselleşme, farklı şekillerde tezahürleri bulunan, farklı boyutlarda karşımıza çıkan bir kavrama, aynı zamanda devletlerarası ilişkilerin yoğunlaşmasını, toplumların neredeyse her yönden değişim yaşamasını beraberinde getiren bir sürece karşılık gelir. İletişimde ağ toplumunun yükselişine, ulaşımında coğrafi sınırların aşınmasına, ekonomide neoliberalizmin yaygınlaşmasına, siyasette ulus devletin çözülmesine, kültürde heterojen bir yapının benimsenmesine, ideolojide geleneksel ve dinsel düzenlerin yerini liberal demokrasi anlayışına bırakmasına (Duman, 2011: 673) tekabül eder. Esasen temellerini ekonomik olgu ve süreçlere dayandırabileceğimiz küreselleşmenin günümüzde ilişkili veya etkili olmadığı herhangi bir alanın kalmadığı söylenebilir. Öyle ki yerel-küresel, yakın-uzak, iç-dış gibi birbirine tezat kavramlar son dönemlerde (daha çok postmodern dönemle birlikte) o kadar birbirine geçmiş ve yakınlaşmış ki, bunları birbirinden ayırmak güçleşmiştir. Öyle ki küreselleşme ile dünya meselelerinin belirsiz hale geldiği, belirli bir kontrol mekanizmasının bulunmaması ve kendi başına buyruk

hareket etmesi nedeniyle yeni bir dünya düzensizliği meydana getirdiği bile iddia edilmiştir (Bauman, 2010: 64). Bunlarla beraber, süreç o kadar hızlı ve akıcı bir şekilde ilerlemektedir ki, sürecin dışında kalmak gibi bir seçeneği ortadan kaldırmıştır (Kaya, 2020: 283). Zira dünyanın herhangi bir yerinde alınan bir kararın etkisi, binlerce kilometre ötedeki bir yeri anında etkileyebilmekte veya farklı toplumlarda karşılık bulabilmektedir. Örneğin birbirine adeta bağlanmış olan dünya borsaları, herhangi bir yerde yaşanan anlık gelişmeden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Küreselleşmenin en çok etkili olduğu alanların başında hiç şüphe yok ki ekonomi gelir. Onu takip eden diğer alanlar ise bilgi ve iletişim teknolojisi, siyaset, iş dünyası ve eğitimidir (Winter ve diğ., 2007: 89). Küreselleşme sürecinde ekonominin özgül bir ağırlığa sahip olması, kapitalizm ile ortaya çıkan ekonomik sistemin sürekli açılım gerektirmesi ve sermaye birikimini öngörmesinden kaynaklanır. Sınırların ötesine geçmeyi gerektiren ekonomik dinamikler, küresel çapta ilişkilerin yaygın hale gelmesinde başat faktördür. Aynı şekilde ulusal ekonomilerin ihtiyaç duyduğu kaynak akışı, (ulus) devletlerin ilişkilerini sıklaştıran önemli bir etkidir. Son dönemlerde mal (emita) ticaretine yönelik akışlar, sınır ötesi finansal yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımları gibi ekonomik etkileşimler küreselleşme sürecini önemli ölçüde arttıran pratiklerdir (Kotz, 2000: 8).

Önemli oranda modernizmden beslenen ve onunla ivme kazanan küreselleşme, esasen kökenlerini 16. yüzyılda ortaya çıkan endüstri devrimi ile baş gösteren rekabetçi kapitalizmden almaktadır (Duman, 2011: 669). Bu sebeple küreselleşmeyi kapitalizmden ayrı tutmak, ondan soyutlamak mümkün olmadığı gibi, kapitalizmin genişlemeye ve uluslar ötesi bir yayılmaya sahip olmadığını iddia etmek de mümkün değildir. Çünkü mesafelerin ortadan kalkması, kentleşme yoluyla mekânların daralması, toplumların ve kültürlerin benzeşmesi, ulusal pazarın ve ulusal sermayenin önemini yitirmesi, ticaret, sermaye ve üretimin uluslararası bir nitelik kazanarak bütünleşmesi hem küreselleşme hem de kapitalizm ile anılabilecek gelişmelerdir. Bu yüzden küreselleşmeyi ekonomi ekseninde toplumsal kurumların şekil kazandığı bir süreç olarak tanımlamak ve neoliberal politikalar ile birlikte yayıldığını belirtmek mümkündür. Çünkü devletlerin yerine getirdiği işlevlerde küçülmeyi öngören neoliberal ideoloji ile yine devletlerin sıkı kontrolünde bulunan sınırlarının geçirgen hale gelmesini ifade eden küreselleşme esasen birbirlerini besleyen unsurlardır.

Küreselleşmeyi belirgin hale getiren gelişmeler arasında teknolojik ürünlerin kullanımının yaygınlaşması, üretim ve tüketim kalıplarında radikal değişimlerin yaşanması, ekonomik, siyasi ve sosyal mekanizmaların tekeli ve evrensel şekilde hareket etmeye başlamaları sayılabilir. Son dönemlerin öne çıkan toplumbilimcilerinden Giddens, küreselleşme sürecini teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan çelişkisiz ve alternatifi bulunmayan bir dönüşüm süreci olarak değerlendirmektedir (akt. Akıncı Çötök, 2017: 201). Her ne kadar askeri, sosyal ve kültürel alanları kapsayan boyutlara sahip olsa da küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik boyutlarının çok daha ağırlıkta olduğu bir gerçektir. Bu yüzden çok boyutlu bir süreç olan küreselleşmenin başını ekonomik küreselleşme ve teknolojik dönüşümler çekmektedir. Ancak yine de küreselleşmenin sadece teknolojik gelişmelerden ibaret olmadığı, bunun yanında dünya çapında gerçekleşen ticari yatırımları, mal ve hizmetleri, insan ve bilgi akışını kapsayan yönleri (Kaya, 2020: 271) de bulunmaktadır. Rejimleri farklı olsa da, devletlerin kalkınma maksadıyla atılımlarda bulunmaları, kendi ürünlerini dış pazarlara ihraç etmeleri, ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri dışarıdan temin etmeleri, meşru veya

gayrimeşru şekilde gerçekleşen göçler, çokuluslu şirketlerin çalışmaları, devletlerarası mübadele esasına dayalı eğitim programları ve seyahat etme gibi pratikler de küreselleşme kavramına ivme kazandıran dinamiklerdir. Bunun yanında küresel düzeyde iş ittifakları, özellikle şirketler veya devletlerarası stratejik ittifaklar, bir yandan faaliyet alanlarını genişletirken, diğer yandan da ihtimal dâhilindeki riskleri paylaşmaya ve yüksek kar elde etmeye olanak tanıyan yönere sahiptir. Örneğin karşılıklı lisans anlaşmasıyla, yüksek miktarlarda kar elde eden ilaç firmalarının bulunduğu sektör, küreselleşmenin sunduğu olanakları son dönemlerde fırsata çevirebilen alanlardan biridir (Anicic ve diğ. 2019:8).

Özellikle 1980'li yıllardan sonra hayatımıza dâhil olan teknolojik yenilikler, yaşam alanlarımıza önemli oranda etki etmiş, dünyanın bir tarafındaki bir gelişme çok hızlı, akışkan ve anlık bir şekilde, diğer tarafta bulunanları birçok yönden etkileyecek hale gelmiştir. Öyle ki ekonomik, siyasi, sosyal, ideolojik ve kültürel yönlerden toplumlar arasında inanılmaz değişikliklere yol açmıştır ve daha da açmaktadır. Dünyayı 'tek bir yer' veya 'küçük bir köy' haline getiren teknolojik ilerlemelerle ve siber-uzay ağ sistemiyle hayatın her alanına önemli kazanımlar elde edilmiş, ancak bütün toplumların büyük bir göz tarafından gözetilmesine de olanak vermiştir. Diğer taraftan farklı kültürler, sosyal yaşamlar, devletler ve özel sektör dâhil neredeyse bütün yaşam alanları arasında bulunan sınırlar ve farklılıklar küreselleşme ile birlikte giderek silikleşmeye başlamıştır. Coğrafi sınırlar ile anılan ulus devletler içerisinde bulunan homojen kültürler sınırların geçirgen olmasıyla birlikte çok kültürlü toplumsal yapıların oluşmasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin önemli bir boyutunu oluşturan teknolojik yenilikleri sadece ekonomik unsurlarla sınırlamak doğru olmadığı gibi, yerel olana etkileri bakımından sonuçlarını masum görmek de doğru değildir. Farklı türden bilgi ve malumatların teknolojik araçlarla anlık şekilde edinilmesi, insanların sahip olduğu yaşam tarzı, günlük pratikler, eylemler, alışkanlıklar, inanç ve değerler üzerinde doğrudan etkilidir ve kültürel yönden insanların hâkim ya da popüler kültüre doğru yönelmesini sağlar. Her ne kadar ürünlerin sınırlar arası dolaşımı yönüyle öne çıksa da küreselleşme, esasen toplumların tüketim kalıplarının standart hale gelmesini gerektiren ve sahip oldukları dili, fikirleri, imgeleri, iletişim ve ilişki biçimlerini homojenleştiren yönere de sahiptir (Holton, 2013: 62). Yaşanan insan hareketliliği sayesinde dünyada var olan çokluklar ve farklılıklar küreselleşme süreciyle birlikte giderek yerini tek tipleşmeye ve bir dünya toplumu haline gelmeye bıraktığı açıktır (Kellner, 2013: 173). Bu yüzden küreselleşme sürecini, yerelleşmenin önem kazandığı, yerelin küresel olanla karşılıklı bir bağımlılık içine girdiği bir süreç olarak görmek, düşünsel olarak mümkün olsa bile, pratikte bu doğru değildir. Zira yerel olan unsurların varlığını küresel düzeyde korumak güçtür ve dünya üzerindeki toplumlar ve kültürel unsurlar benzeşmenin daha fazla olduğu yöne doğru evrilmektedir. Çünkü küreselleşme, ağırlıklı olarak büyük çemberlerin iç çemberlere tek yanlı etkisiyle yol almakta, aralarındaki ilişki yerelin de etkin olduğu karşılıklı bir bağımlılık içinde gelişse bile, baskın çıkan taraf genellikle küresel düzeydeki unsurlar olmaktadır.

Diğer taraftan küreselleşmenin ne olduğu ile ilgili tartışmaların seyrine bakıldığında, meselenin ondan kimin ne beklediği ve nasıl gördüğüyle yakından ilişkili olduğu görülebilir. Çünkü politik açıdan özgürlükçü demokrasiyi, hukuk devletini, insan haklarını ve ekonomik açıdan serbest piyasa ekonomisini içermesi bakımından küreselleşme olumlu görülürken, buna karşılık zenginleri daha çok zenginleştirdiği, yoksulları da daha çok yoksullaştıran bir dünya oluşturduğu için olumsuz görülür (Duman, 2011: 668). Küreselleşme ile birlikte oluşan yenedünya düzenine yön verenler,

egemen konumda bulunmaları nedeniyle genellikle küreselleşmeyi iyi göstermekte ve kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadırlar.

1.1. Küreselleşmede Etkili Süreçler: Sanayi Devrimi, Kapitalizm ve Modernleşme

Bir astronomi terimi olan devrim (revolution), gök cisimlerinin dönüş hareketlerini ifade eden anlamının dışında, özellikle 17.yüzyıldan sonra yaşanan ekonomik, sosyal ve politik dönüşümlerin ifade edilmesinde de kullanılmaya başlanmıştır (Küçükkalay, 1997: 52). Toplumsal yaşamdaki ekonomik ve sosyal dönüşümün önemli bir kavşağını oluşturan sanayi (endüstri) devrimi de, insan ve hayvan gücünü gerektiren üretim tarzından makinenin gücüne dayalı üretim tarzına geçişi anlamında yeni bir dönemi başlatmıştır (Can, 2013: 77). 18.yüzyılda, İngiltere’de ortaya çıkan makine gücüne dayalı yeni üretim tarzı, önce dokuma sektöründe ortaya çıkmış, ardından diğer alanlara yayılmıştır. Bu dönemle birlikte sadece üretimin şekli değişmemiş, aynı zamanda daha fazla mekanik güç, daha fazla ham madde, daha fazla etkileşim ile birlikte, üretimin miktarında da daha fazla artış meydana gelmiştir. Makineleşme ile birlikte seri üretimin gerçekleşmesiyle maliyeti düşük ürünlerin temini kolaylaşmış, bunun yanında meslekte uzmanlaşma ve değişik iş kolları ortaya çıkmış, bütün bu süreçlerin sonunda nüfusta da artış meydana gelmiştir. Ayrıca sanayi devrimiyle beraber oluşan ve adına sanayi toplumu denilen toplumsal yapının hem kapitalist hem de akılcı özelliğine dikkat çeken Beck, esasında bu yapının mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımına dayalı işlediğini belirtir (akt.Traulsen ve Bissel, 2003:252).

Küreselleşme ile modernleşmeyi aynı minvalde gören Dikeçligil (2012: 25), kavramların peşinde olduğu amaçlar ve oluşturdukları etki bakımından ele alındığında, haksız da değildir. Her ne kadar modernleşmenin tarihi sanayileşme ile başlatılsa da, özellikle 1970’li yıllardan sonra öne çıkan küreselleşme ile aynı kulvarda ilerlemekte ve aynı hedefleri gözetmektedirler. Bu doğrultuda Sanayi Devrimi’nin, modern dünyanın bütün hikâyesini anlatmasa da, modernliğin başlamasına önemli bir giriş olduğu söylenebilir. Çünkü kadın ve çocuklar başta olmak üzere, insanların sanayi iş kollarında çalışarak para kazanmaya başlaması, toplumsal yaşamda birbirine bağlılığı seyreltmış ve insanların kendilerine ekonomik öncelikli bireysel hedefler koyma anlayışını beraberinde getirmiştir. Modern kölelik (Crane, 2012: 49) denilen emek karşılığı iş anlayışı, erkek, kadın ve çocukların günün neredeyse üçte ikisini çalışarak geçirmelerini gerektiren üretim organizasyonlarını ortaya çıkarmıştır. Üretim süreçlerinde sermaye sahiplerinin elde ettiği kar oranı kat kat artarken, çalışanların elde ettiği kazanç ise daima aynı düzeyde kalmıştır.

Sanayi devriminin başlarında insanın rasyonel yönüne ve egosuna hitap eden kapitalizmin (Alptekin, 2015: 232) ileride bir takım olumsuz sonuçlar doğuracağı öngörülmemen bir durumdu. 1776 yılında yayınlanan *The Wealth of Nation* (Ulusların Zenginliği) adlı eserinde Adam Smith (Sennett, 2008: 32), emek ve zaman bakımından kapitalizmin olumsuzluklarına ilk defa değinmiş, yaratıcılığı ve insan aklını öldürmesi yönüyle dramatik haline dikkat çekmiştir. Birikim esasına dayalı bir temelde ilerleyen kapitalizm ideolojisi, insanın duygusal ve sezgisel yönünü dışlamış, sadece üretim ilişkilerindeki konumunu dikkate almıştır. Bireyin toplumsal ilişkilerdeki rolünden ziyade üretim ilişkilerindeki rolüyle ön plana çıkmasını gerektirmiş ve aile ilişkilerinin de ekonomik ekseninde şekil kazanmasına neden olmuştur.

Kapitalizm, ortaya çıktığı dönemden şimdiye kadar farklı adlarla, süreçlerle ve gelişmelerle ilişkilendirilmiş, insan, toplum ve doğaya yönelik oluşturduğu kimi tehditlere veya tehlikelere dikkat çekilmiştir. Günümüzde ise yeni kapitalizm, geç kapitalizm, geç modernlik, postmodernizm veya postfordizm olarak formüle edilen kapitalist sistemin ahlaktan ve insani değerlerden yoksun olduğuna yönelik seslerin yükselmesine neden olmuştur. Çünkü kapitalist sistemin insani ilişkilerde ahlaki olanı boğan, buharlaştıran ve yok eden bir doğası bulunduğu iddia edilmiş ve bu yönü, ilişkilerde erdemli bir tutumu gerekli gören kesimlerin endişe etmelerini beraberinde getirmiştir (Aytaç ve İlhan, 2008:184). Diğer taraftan örgütsüz kapitalizm veya yeni kapitalizm denilen formlarının aslında eskisinden farklı olmadığı, sadece bazı hususlarda esneklik içerdiği, ancak kalıcı değerleri dışarıda bıraktığı ileri sürülmüştür. İlave olarak kapitalizmin, çalışanlara, bireye ve topluma yarışmayı ve rekabet etmeyi; yırtıcı, uyanık, egoist, fırsatçı olmayı; güvensizlik algısını, geçiciliği ve yurtsuzluğu içeren duyguları yaydığı varsayılmıştır (Aytaç ve İlhan, 2008:206). Bu sebeple, son birkaç yüzyılda insani değerlerde yaşanan erozyonun, kapitalist sistemin dayattığı süreçlerle doğrudan ilişkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü bireysel, ailesel ve toplumsal ilişkiler, kapitalist sistemin esas aldığı çıkarıcılık temelinde şekil kazanmıştır. Zira böyle bir ilişki ağında rekabetçi olmak, risk almak ve kâr odaklı yaklaşmak öncelikli bir hal almıştır. Bütün bu örüntüler ilişkilerde sadakat, bağlılık ve paylaşımcılık gibi bir iklimi getirmekten ziyade, bireyde güven ve iyi olana dair sabit eğilimlerin silikleşmesini, karakter ve kişilik yapılarının aşınmasını doğurmuştur (Aytaç ve İlhan, 2008:207). Üretim ve tüketime dayalı ilişkiler veya genel anlamıyla ekonomik unsurlar yaşamın her alanını belirleyen, eğitim dâhil bütün toplumsal kurumları biçimlendiren bir hale gelmiştir. Günümüzde bile eğitim sistemi içerisinde önemli bir rolü ifa eden okullar, kapitalist ekonomik örgütlenmenin ideolojisini kuşaklara aktarmakla görevli birer kurum haline almıştır. Althusser'in de belirttiği gibi, devletin ideolojik aygıtları konumunda bulunan toplumsal kurumlar (eğitim kurumu dâhil), belirli bir çerçevede ön görülen kapitalist ideolojiyi hâkim kılmaya ve yaymaya çalışan araçlara dönüşmüştür (akt. Güngör, 2001: 222). Dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarını gözetten devlet, okullar vasıtasıyla kapitalist ideolojinin kuşaklar boyu devam etmesini sağlayan üst bir kurum haline gelmiştir.

Neoliberal küreselleşme kavramının ilişkili olduğu temel kavramlardan biri de modernitedir. Batı toplumlarında, geleneksel yapıdan bir kopuşun ifadesi olan modernite, 17.yüzyılda ortaya çıkan ve giderek dünyaya yayılan toplumsal değerlerin oluşturduğu sistem ve organizasyona karşılık gelen modernite, bireysel, toplumsal ve siyasal alanlarda dönüşümü esas alan bir kırılmayı ifade eder. Esasen moderniteyi sadece Batıda yaşanan birkaç gelişmenin sonucu olarak görmekten ziyade bir takım toplumların maddi ve manevi unsurlarını kapsayan bir zihniyet olarak görmek gerekir (Turğut, 2017: 103). Çünkü belirli bir yaşam tarzına, dünyevi bir düşünsel eğilime ve rasyonel bir yaklaşıma denk gelmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, söz konusu zihniyetin farklı toplumlar üzerinde oluşturduğu etkiler kolayca anlaşılabilir. Bununla birlikte modernitenin ortaya çıkmasına etki eden gelişmeleri ve bu gelişmelerin sonucunda oluşan kültürel devrimi görmek önem arz etmektedir. Zira insanın kendisini ve dünyayı anlamada yeni araçlar keşfetmesi Batı toplumlarında kültürel bir devrimi meydana getirmiştir. Modernitenin kültürel temelleri olarak Aydınlanma, Hümanizm ve Rönesans hareketleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan Sekülerizm sayılabilir. Ancak temel dinamik Aydınlanma Hareketidir ki, bununla insan kendi dışında bulunan tüm otoriteleri bir tarafa bırakmış ve bilgi edinmede bir merkeze bağlı olmayı terk etmiştir

(Aslan Yaşar, 2011: 11). Her alanda aşkın olandan bir kopma yaşanmış, olay ve olguları akıl ve mantıkla anlamaya çaba gösterme dönemi başlamıştır. Yani tarih boyunca dinin ve geleneğin ipoteğinde bulunan akıl özgür kılınmış ve modern yaşama geçişle birlikte tek otorite olarak kabul edilmiştir. Aklın özgürleşmesiyle moderniteye kapı aralandığı gibi akıl yoluyla insana vaat edilen kusursuz mutluluk merkeze alınmaya çalışılmıştır. Dinin sosyal yapıda önemini kaybetmesi, aklın metafizik ve dinsel bağlardan kurtulması, dinin sadece vicdani bir mesele haline gelmesi modernitenin oluşumuna katkı sunan seküler yaklaşımın toplumda karşılık bulduğuna işaret sayılmıştır. Modernleşme sürecinde dinin toplumdaki öneminin azalmasının veya inanç kaybının oluşmasının karşılığı olarak öne çıkan sekülerizm (Küçükcan, 2005, 111), modern bireyler tarafından fazlasıyla rağbet görmüştür. Bir anlamda din, vicdan meselesi haline getirilerek toplumsal bağlardan koparılmış ve bireysel bir boyuta indirgenmiştir. Modernite adına seküler yaşam denilen bir tarzı, geleneksel ve dinsel olana yönelik bir karşı duruşu ve bireyin bağımsız ve bağlantısız bir yaşama yönelmesini beraberinde getirmiştir. Dinsel kurum ve öğretilere sırtını dönen seküler yaklaşım, moderniteyle birlikte aynı zamanda bireyin manevi boyuttan arınmasını ve dünyevi olan pratiklerle ilgilenmesini esas alan içeriklerle yerleşik bir anlayış haline gelmiştir. Bireyselliği esas alan seküler örneklere, ailenin öncelendiği kurumsal ilişkilerin birçok yönden farklılaşmasına neden oluşturmuştur. Özellikle aile bireyleri arasında bağlılıkla ilişkili manevi değerlerin aşınmasını ve bireyselliğin öne çıkmasını tetiklemiştir.

Esasen insanlara eşitlik, özgürlük ve adalet sağlamak üzere bir proje olarak girişilen modernitenin elde ettiği başarı ise tartışmaya açıktır. İdeal bir dünya oluşturmak adına verilen bu mücadele, etkisini önce ve daha çok Kuzey Avrupa ve Amerika'da göstermiş, akabinde bu değişim serüveni dünyanın farklı bölgelerinde devam etmiştir. Söz konusu toplumlarda endüstriyel kapitalizm ile at başı giden modernizm ideolojisi, geleneksel yaşam biçimlerini, farklı kurumları ve değerleri köklü şekilde değiştirmiş, zaman içinde form değiştirerek postmodernizm olarak anılmaya başlanmıştır. Her türden farklılığı (etnik, dinsel vb.) içeren bir heterojenliği esas alan postmodern yaklaşım, özünde modernizmin sahip olduğu hakikat anlayışına, kurum, değer ve yapılarına bir karşı çıkış sergilemiş ise de, aslında küreselleşme sürecinin ivme kazanmasına katkı yapan bir dinamizme sahip olmuştur. Bir tarafta güçlü yönetimlere sahip ulus devletlerin elini zayıflatmak için kültürel farklılıkları öne çıkartmak, farklı esaslara dayalı parçalı güç kümeleri oluşturmak, farklılıkları bireye kadar indirgeyerek insanların bireysel kimliklerine sarılmalarını sağlamak, böylece tüketim kültürünün yaygınlaştırmanın altyapısını oluşturmak gibi küreselleşmenin yayılmasını sağlayan örtük hedefleri içermiştir (Özsevgeç, 2017: 136).

1.2. Liberal ve Neoliberal Süreçlerin Küreselleşme İle İlişkisi

Bireyin özgürlüğünü esas alan liberal düşünce, temellerini İngiliz İç Savaşı'ndan (1642-1651) alsa da, esas olarak 17. yüzyılda Batı Avrupa'da tarih sahnesine çıkmıştır. Liberal düşüncenin babası diye bilinen John Locke (1632-1704), insanoğlunun geleneksel veya dinsel bir otoriteye bağlı kalmadan, aklı sayesinde kendi refahını elde edecek sosyal anlaşma formülleri bulabileceğini iddia etmiş ve liberal düşüncenin toplumsal yaşamda zemin bulmasını sağlamıştır (akt., Yanık, 2015: 36). Faydacılık esasına dayalı görüşlerle öne çıkan liberal düşünce, toplumsal uyum için devletler üstü bir otoritenin gerekliliğine, özgürlüğün kullanımı için bireyin doğasına ve refahını ilerletme isteğine işaret eden temeller üzerine bina edilmiştir. Hukuk devletini de bu temelde ele alan yaklaşımın en önemli savunusunun bireysel özgürlük olduğuna dikkat çekilmiştir

(Hayek, 2009: 198). Bu öncüllerle birlikte, aydınlanmayla artık yalnızca aklın öngördüğü emirlere göre yaşayan özgür birey yaklaşımı temele alınmış ve rasyonel düzlemde kanıtlanmayan veya haklı çıkarılmayan bütün inanç ve önyargılardan uzak durulmuştur. Özgürlüğün, daha sonra bireysel 'girişim özgürlüğü' dâhil edilerek, çerçevesi genişletilmiş ve bireyin ekonomik ilişkilerini de kapsayan bir hale getirilmiştir. Öte yandan liberalizm, siyasi boyuttan birey ve toplumların serbestlik içinde yönetilmelerini öngörmüş, siyasi ve ekonomik özgürlük olmak üzere birey ve toplumların vazgeçilmez iki idealini oluşturmuştur. Zamanla değişen çalışma koşulları ve ekonomik ilişkilerin seyri, liberalizmin yeni bir ifadesi olan neoliberalizmin öne çıkmasını sağlamıştır.

Neoliberalizmin düşünsel kökenleri, 1940'lı yıllarda Hayek ve Mises'in çalışmalarında görülür. Ekonomik ve politik programını ise Friedman'ın ortaya koyduğu çalışmalarla olgun hale gelir (Çelik, 2012: 188). Özel mülkiyetin güçlü temellere dayanması, piyasa ve ticaretin serbestliğe dayalı gerçekleşmesi, özgürlük ve bireysel girişimciliğin önünün açılması, insan refahının gerçekleşmesinin temel şartları olarak görülür. Günlük yaşam dâhil her şeyin finansallaşması, insani ilişkilerin metalaşması, önemli kararlarda belirleyici mekanizmanın sadece serbest piyasaya indirgenmesi neoliberalizmin üzerine inşa edildiği temel dinamiklerdir. Burada metalaşma, belirli sözleşmelerle mülkiyet hakkı, sosyal ilişki ve şeylerin ticarileşmesine tekabül eder. Bu yaklaşımda serbest piyasa, tüm bireysel ve toplumsal eylem ve idealler için en uygun rehber niteliğindedir. Önemli yönlerinden biri de, bireyin kendi mutluluk ve saadetinin sorumlusu olduğu yönündeki vurgusudur. Zira başarı veya başarısızlıktan birey sorumludur ve bunlar kişisel performans veya çaba ile açıklanır (Çelik, 2012: 189-190). Bu yüzdendir ki Harvey, bireyin bütün eylemlerinin piyasa şartlarının tahakkümüne girmesi nedeniyle neoliberalizm yaklaşımına eleştirel yaklaşır (akt. Çelik, 2012: 191).

Toplumdan ziyade bireyi önceleyen bir ideoloji olarak neoliberalizm, sosyal dayanışma biçimlerine de, özel mülkiyet, bireycilik ve kişisel sorumluluk ekseninde yaklaşır. 20.yüzyılın ikinci yarısında yaşanan değişim rüzgârıyla asıl amacın ruhları değiştirmek olduğunu belirten M. Teatcher'in, 'toplum diye bir şey yoktur, yalnızca bireyler vardır' (Çelik, 2012: 192) sözü, neoliberalizmin önemli bir hareket noktası olarak görülür. Ekonomik olanı kutsallaştıran neoliberalizm, devletin ekonominin dışında kalmasını ve güvenlik ile tahsildarlık gibi görevleri yerine getirmesini gerektiren bir sav üzerine kuruludur. Serbest piyasa ekonomisini ve özel teşebbüsü önemli gören yaklaşımın meşhur mottosu ise 'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' olarak bilinir (Bozan, 2018: 29). Serbest dolaşımı ve hür teşebbüsü savunan liberal söylemin küreselleşmeyi ve özgürlükçü olanı destekleyen tavrı, özel mülkiyeti korumaya çalışması, ekonomik olana öncelik vermesi, esasen onu kapitalist yaklaşımın makyajlanmış bir versiyonu olduğunu gösterir.

Serbest piyasa ekonomisini esas alan neoliberalizm, devletin üretim, tüketim, dağıtım ve düzenleme gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmamasını, kamusal hizmetlerin özel sektöre bırakılmasını, siyasal gücün yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleriyle paylaşılmasını öngören, küreselleşme ile birlikte yenedünya düzeninin oluşmasında bir dinamizme sahip ideolojidir (Duman, 2011: 688). Başka bir deyişle, ekonomik ilişkilerin bireyi ve toplumsal ilişkileri belirlediği, birey ve toplumu tarihsel ve toplumsal bağlarından koparıp arındırdığı, onları ekonomik çerçevede idealize ederek bunu bütün dünyaya yaymaya çalıştığı bir yaklaşım (Günay, 2011: 100) olarak ele alınabilir. Söz konusu ideolojinin yaklaşımını bütün dünyaya yayma girişimleri küreselleşmeye ruh ve ivme kazandırdığı gibi, küresel mesafelerin kısalması ve yakınlaşması da

neoliberalizmin küreselleşme ile daha çok yayılmasını sağlamıştır. İktisadi kalkınmayı, bireysel girişimi ve rekabeti önceleyen neoliberal yaklaşım, esasen devletin sadece ekonomik alanda değil, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda da çekilmesini öngörmektedir. Devletin bütün bu alanlara müdahale etmesinin, zaman içinde 'kölelik' düzeninin oluşmasına yol açacağını belirten Friedrich Hayek (2014: 69), bunun önüne geçmenin yegâne yolunun ise serbest piyasa anlayışının, başta ekonomi olmak üzere diğer bütün yaşam alanlarında uygulanması olduğunu belirtir.

Serbest piyasayı yüceltmek, bireysel yararı öne çıkarmak, sermaye piyasasına karşı emeği esnekletmek ve işgücünde maliyetleri aşağı çekmek, kısaca neoliberalizmin temel felsefesini oluşturmaktadır. Böyle bir yaklaşımda üretkenlik ve rekabet ilahlaştırılırken, kazanç kült haline getirilmektedir (Duman, 2011: 695). Çünkü paranın gücü, temel insani değerleri aşındırır ve siyasi temsili de şüpheli hale getirerek yozlaştırır. Bu yüzden ekonomiye dayalı sistem manipülasyona ve yozlaşmaya açıktır. Harvey'in de (2005: 205) belirttiği gibi, ekonomik çerçevede şekil kazanan temel kurumsal yapılar da, son derece yanlıdır ve zaten neoliberal yaklaşımın doğası ciddi derecede anti-demokratik uygulamalar içerir. Bu saptamalardan hareketle neoliberal çerçevede şekil kazanan günümüz modern hayat tarzı, küreselleşme ile birlikte giderek yaygınlaşmasına rağmen insanı temele alan değerlerden; duygusal ve düşünsel temellerden yoksundur. Sosyal yönden bakıldığında bireyselliği ve esnek yaşamı kutsayan neoliberal anlayış, modern yaşamın kaçınılmaz olduğuna vurgu yaparak toplumu atomize etmiş ve her bir bireyi ötekine rakip hale getirerek, onları bencil bir temelde konumlandırmıştır. Bu yüzden denilebilir ki, eğitimin metalaşmasını, küresel ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü için eleman yetiştirmesini öngören neoliberal ideoloji ve onunla birlikte yol alan küreselleşme, mutlu insanı hedefleyen politikalarından ve kendisine yetemeyen kesimi kucaklama anlayışından yoksundur. Çünkü kâr mantığına dayalı işleyen ekonomik bir mekanizma, sağlık ve eğitim yatırımlarında kalitenin düşmesine neden olduğu gibi, sosyal harcamaların kesilmesi ve sosyal güvenliğin zayıflatılmasıyla birlikte sağlıksız, eğitimsiz ve güvencesiz bir beşeri sermayenin oluşmasına da yol açar (İlhan, 2019: 366).

2. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Ailenin Dönüşümü

Ailenin kökeni ve yaşadığı dönüşümlerin özellikle tarih öncesi dönemle ilgili bilgilere bakıldığında, bilimsel kesinlikten yoksun ve çoğunlukla varsayımlardan ibaret olduğu görülür. Ancak tarihsel dönemlerde yaşanan gelişmeler üzerinden ele alınmış bilimsel yaklaşımlardan söz etmek mümkündür. Bu yaklaşımlardan birine göre, avcı ve toplayıcı dönemde çocuk doğurma ve evin ihtiyaçlarını giderme rolü nedeniyle ailesel gücün kadında olduğu anaerkil dönem, aile modellerinin en gerisindeki dönemdir. Tarımsal faaliyet ve ilişkilerin yoğun yaşandığı ve dolayısıyla kas gücüne duyulan ihtiyacın belirginleştiği babaerkil dönem ise, erkeğin üretim fazlasını ve aile hâkimiyetini, sahip olduğu güç sayesinde eline geçirdiği döneme karşılık gelir. Eşler arası ilişkilerin, temel ihtiyaçların, kullanılan mekânın ve miras anlayışının eşitlik anlayışı çerçevesinde şekil kazandığı ve modernleşme ile birlikte öne çıktığı aile modeli de eşitlikçi döneme tekabül eder (Can, 2013: 71). Eşitlikçi dönemin rağbet görmesinde etkili unsurlar olarak, ekonomik ilişkilerin, kişisel menfaatin ve bireycilik anlayışlarının öne çıkması, hem erkeğin hem de kadının iş hayatına dâhil olması, ailenin yerine getirdiği fonksiyonların çoğunun diğer kurumlara devredilmesi ve bireyin tek başına yaşayabileceği koşulların oluşması sayılabilir.

Toplumsal kurumlar içerisinde önemli bir yere sahip aile, tarih boyunca sağlıklı toplumsal hayatın işleyişinde ontolojik bir kanıt; insanı topluma ve hayata bağlayan, toplumun sürekliliğini sağlayan bir yapı olmuştur. Ailenin nesli sürdürme, çocuğu bir takım tehlikelerden koruma, üyelerine psikolojik ve biyolojik tatmin sağlama, maddi olanakları arttırma, kültür naklini gerçekleştirme gibi sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve biyolojik görevleri olmuştur. Oysa günümüzde çocukların eğitiminin okuldan sağlanması, yaşlıların huzurevlerine bırakılması ve dışarıda eğlenme mekânlarının çoğalmasıyla ailede gerçekleşen birçok işlev yer değiştirmiş, aileye sadece eşsiz işlev olarak üreme kalmıştır (Can, 2013: 83). Diğer taraftan yaşanan hızlı bireyselleşmenin sonucu olarak, evliliğin iki kişilik bir olay haline gelmesi de ailenin yapı ve fonksiyonlarına doğrudan tesir etmiştir.

Sosyal kabul görmüş ve belirli kurullarla gerçekleşen evlenme olgusu, iki kişi arasında gelişen münasebetin yanında yakın çevre ve akrabalar arasında bağların kuvvetlenmesine katkısı bakımından önem arz etmektedir. Günümüzde evlenmenin iki kişiye indirgenmesi, kısa sürmesi ve sürecin evlenenlerin bireysel inisiyatiflerine bırakılması evliliğin sadece bir 'çiftleşme'den ibaretmiş gibi (Erkal, 2011:16) olumsuz bir algıya yol açmasına neden oluşturmaktadır. Dikeçligil'in (2012:46) de belirttiği gibi, karşı cinsten iki insanın evliliği sonucu başlayan aileye hayatıyet veren sevgi, şefkat, paylaşma, dayanışma, güven gibi unsurlar olmadan, onu sadece cinsel birliktelik yaşama, çocuk sahibi olma, soyu devam ettirme, kan ve akrabalık bağına sahip olmanın mekânı olarak tarif etmek aileyi eksik tanımlamaktır.

Ailenin yaşadığı dönüşüm, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle yakından ilişkili olmuştur. Küreselleşmenin önemli bir ayağını oluşturan 19. yüzyıldaki ekonomik süreçler ailenin dönüşümünü adeta tetiklemiş, kadınların iş hayatına dâhil olmasını beraberinde getirmiş, evlilik ve aile kavramlarına bakış açısını değiştirmiştir. 16. ve 17.yüzyıldaki aristokrat ve köylü ailesi yerini 18.yüzyılda işçi sınıfı ailesine, 19.yüzyılda burjuva ailesine bırakmıştır (Güloğlu, 2019: 50). Tarihsel süreçte yaşanan diğer gelişmeler de şüphesiz ki ailenin dönüşümüne etki etmiştir. Örneğin 19.yüzyılda görülen proleterleşme ve kentleşme süreçleri de aileyi dönüşüme uğratmıştır. Ancak yine de aileyi dönüşüme mecbur bırakan en önemli faktörün sanayileşme olduğu hususunda ortak bir kabul söz konusudur (Turğut, 2017: 106). Sanayileşme döneminden itibaren ailenin mülkiyet ile olan ilişkisi (aile bireylerinin kazanç veya birikimlerinin aidiyeti ve bölüşümü) sorun haline gelmiş, modern aile biçimi yüceltilmiş ve bu model idealleştirilerek ailelerin biçim değiştirmesini (çekirdek aileye evrilmesini) hızlandırmıştır.

Endüstrileşme ile birlikte yaşanan değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan modern yaşam, toplumsal ve kurumsal ilişkilerde önemli ölçüde bir değişimi beraberinde getirmiştir. Modern dünyada yaşanan hızlı değişimlerle toplumlarda meydana gelen *belirsizlik*, *güvensizlik* ve *emniyetsizlik* gibi durumlar, başta sosyologlar olmak üzere sosyal bilim alanıyla ilgilenenlerde küreselleşme sürecinin şüphe ile karşılanmasına neden olmuştur (Duman, 2011: 672). Ekonomik bileşenlerle ve özellikle neoliberal bir çerçevede şekil kazanan küreselleşme süreciyle oluşan belirsizlikler, farklı çevrelerin kuralsız ve başına buyruk hareket alanlarını genişlettiği gibi sürecin kendi kendine ilerleyen bir hal almasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle son yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerle toplumların ulaştığı yeni aşamalarda meydana gelen çevresel sorunlar, önceki yüzyıllarda oluşan sorunlardan farklılık arz etmiş ve önemli ölçüde risk teşkil etmiştir (Çuhacı, 2007:130). Dolayısıyla toplumsal/kurumsal yapı ve

değerlerin çözülmesiyle birçok riski içinde taşıyan yeni yapılanmaların meydana geldiği ve bunların ontolojik bir güvensizlik oluşturduğu söylenebilir.

Neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan değişim aile yapısını önemli oranda dönüştürmüş, boşanan eşlerin tek başlarına kaldıkları veya evi terk eden eşin geride bıraktığı parçalı aile modelleri türemiştir. Ayrıca ebeveynlerin evlatlık almalarıyla veya üvey konumundaki çocuklarını dâhil etmeleriyle oluşan aile modelleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, modern hayatla birlikte eşcinsel bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları aile tipleri de görülmeye başlanmıştır. Öte yandan tamamlanmamış, parçalanmış ve çözülmüş ailelerin modernleşme ile birlikte daha fazla görülmesi ailenin sona ereceği algısına sebep olmuş ve bu husus farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Özellikle modern hayatla birlikte öne çıkan bireyselleşme, yaşanan cinsel devrimler ve aile kurumunun işlevlerindeki daralma, boşanma oranlarının artmasına neden olmuş; yasal zemine sahip olmayan birliktelikler ise ailenin geleceğini tehlikeye atmıştır. Dolayısıyla baş gösteren tartışmalar, genellikle ailenin gelecekte nasıl bir şekil alacağı ile ilgili olmuştur. Turğut'a göre (2017: 113) bu tartışmalar iki yönden öne çıkmaktadır. Birincisi, sahip olduğu temel işlevleri devam ettiği sürece ailenin var olacağını savunan işlevselci yaklaşımdır. İkincisi ise ailenin gelecekte ortadan kalkacağını ve bunun kaçınılmaz olduğunu iddia eden ve materyalist eksende meseleye yaklaşan Marksizm ve Feminizm gibi yaklaşımların görüşleridir. Özellikle Marksist yaklaşıma göre, komünizm esaslı bir toplumsal yapılanmada aileye gerek duyulmayacağına yönelik varsayım, ailenin başından beri mülkiyet ilişkilerine dayalı olduğunu belirten bir kabul üzerine kuruludur. Zira komünizme göre aile, toplumsal eşitsizliğin kurumsal hal almasında etkili bir role sahiptir ve yaşanacak devrim ile hem kendisi yıkılacak hem de eşitsizlikler son bulacaktır (Aktay, 2010: 182). Aynı şekilde son dönemlerde ataerkil yapılanmaya eleştirel yaklaşımlarıyla ve kadın kimliğine odaklanmasıyla bilinen feminizm, aileye, cinsiyet eşitsizliğinin oluşması ve kadının geri planda kalması üzerinden yaklaşmaktadır. Genel olarak aile kurumuyla çatışan *kültürel* ve *sosyalist feminizm* formlarına karşılık *liberal feminizm*, aile kurumuyla daha az çatışan içeriklere sahiptir (Güneş, 2018:151). Ancak genel olarak feminizm, kadınlıkla özdeş kılınan annelik, doğum, cinsel haz, ev işleri, çocuk bakımı gibi rollerin, erkek egemenliğine dayalı geleneksel aile modelinde kadının bastırılmış durumunu sergilediğini ileri sürmektedir (Turğut, 2017: 113-114). Bu yaklaşımların öne sürdüğü iddialar toplumsal zeminde zaman içinde karşılık bulmuş ve günümüzde kadının bireyselliği, cinsel yaşam özgürlüğü, bedeninin egemenliği gibi konular tartışılır hale gelmiş ve hukuki zeminde yaşanan gelişmelerle beraber aile kurumu önemli oranda zayıf ve savunmasız bırakılmıştır.

Neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte ailenin yaşadığı dönüşüm ve/veya aşınma, farklı toplumsal birlik ve organizasyonların kaygılanmasına neden oluşturmuş, küresel çapta bazı çalışmaların yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Örneğin 'Dünya Aile Zirveleri' (World Family Summits) adında bir çalışma grubu, neoliberal küreselleşmenin yıpratıcı etkileri karşısında ailenin korunması ve güçlendirilmesi yönünde çalışmalarda bulunmak üzere 1946 yılında Brüksel'de toplanmıştır. 'Uluslararası Aile ve Nüfus Kongresi' adı altında yapılan ilk çalışmanın ardından yılda bir kez toplanan grubun amaçları arasında parçalanmış aileleri bir araya getirmek, bütün ailelerin yaşam kalitesini arttırmak ve onların ulusal ve uluslararası çeşitli kurum ve kuruluşlar nezdinde temsil edilmesini sağlamak gibi çalışmaları kapsadığı anlaşılmıştır (Erol, 2016: 75). Türkiye'de ise ailenin ve temel değerlerinin korunması yönünde çabaların yasal

temelde, 6284 sayılı (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun) kanunla teminat altına alınmış, bununla ailenin huzur ve mutluluğunun yanında aile bireylerinin şiddetten korunması da hedeflenmiştir (TİHEK, 2019: 13). Esasen yapılan bu çalışmalar, göstermektedir ki, günümüzde aile kurumu birçok yönden savunmasız bırakılmıştır. Oysaki toplumun temeli olan aile aynı zamanda birey için huzur ve mutluluğun temin edildiği ocak konumundadır.

Neoliberal küreselleşme sürecinde ailenin yaşadığı dönüşümün önemli göstergelerinden biri olan boşanma, aynı zamanda önemli bir toplumsal probleme de işaret etmektedir. Modern yaşamla birlikte öne çıkan sosyal bir durum olarak boşanma, çiftlerin sözleşme ve yasal zemine dayalı evliliklerinin sona ermesini ifade etmesinin yanında, ailenin yapısal değişimini de ortaya koymaktadır. Boşanma, aynı zamanda aile birliğinin son bulmasıdır ve evli çiftlerin psikolojik ve sosyal yönden önemli ölçüde etkilenmelerini beraberinde getirmektedir. Ancak modern yaşamda birlikte sıklıkla görülen bir olgu olmaya başlamış ve insanların özgür tercih yapabilme anlamında bazen basit gerekçelerle ailelerini dağıtmaları söz konusu olmuştur. Öte yandan boşanmaların artış göstermesinde etkili faktörler arasında aile bireyleri arasında yükselen bencillikle yoğrulmuş bireycilik, romantik duygulara fazla anlam yüklenmesi, kadınların işgücüne katılımı ve geçim için karşı cinse ihtiyaç duymaması önemli ölçüde etkilidir. Bunun yanında toplumsal yaşamda boşanmaların giderek olağan bir hal aldığı da söylemek mümkündür. Çünkü yasal yönden problem teşkil eden unsurlar, örneğin günlük yaşamdan ve/veya işten kaynaklı stres ve gerginlik boşanmaya gerekçe olabilmektedir (Can, 2013: 86). Dolayısıyla boşanma olgusu, yasal olarak ve özgürlükler çerçevesinde giderek toplumsal yaşamda karşılık görmekte ve evlilik kurumunun önemsiz kılınmasını beraberinde getirmektedir.

Aile olmanın önemli bir ayağını oluşturan çocuk sahibi olmanın, eski dönemlere göre, özellikle neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte anlamını giderek kaybettiği söylenebilir. Zira son dönemlerde yapılan çalışmalar (Güloğlu, 2019: 55), farklı toplumlarda çocuk sahibi olma algısının farklılaştığını ve önemli ölçüde bir düşüşün meydana geldiğini göstermektedir. Örneğin 1990'da nüfusun %48,1'i çocuklardan oluşurken, 2012'de bu oran %30'a gerilemiştir. Aynı dönemlerde boşanma oranlarında da benzer bir seyir meydana gelmiştir. Zira 1990'da boşanma sayısı 26712'dir, ancak 2013 yılında, bu rakam 125305'e (yaklaşık beş katına) çıkmıştır. Ailenin yapısal yönden veya nicelik bakımından yaşadığı bu dönüşüm, dünyanın birçok ülkesinde yaşanan değişim ve dönüşümlerle benzeşen yönere sahiptir. Örneğin Japonya'nın 1971'de tespit edilen kaba boşanma hızı 0,99 iken 2014 yılında 1,8'e; ABD'de ise 3,72'den 1990 yılında 4,70'e çıkmıştır. Dolayısıyla modern yaşamla veya neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte, dünyanın neredeyse bütün toplumlarında aile kurumu ile ilgili farklı düzeylerde bir değişim ve dönüşüm yaşanmakta ve önemli bir belirsizliği içermektedir.

2.1. Bireyselleşme ve Aile İlişkilerinde 'Ben'in Öne Çıkması

Sosyal bilimlerde birey ve toplum, birbirleriyle ayrılmaz bağlara sahip önemli dikotomilerden biridir. *Birey*, tekil bir kavram olarak sıklıkla *bireysellik* ve *bireycilik* kavramlarıyla anılır ve topluluk karşısındaki önemine, felsefi ve siyasi bir düzlemde özgür ve seçim yapabilen konumuna dikkat çekmek için kullanılır. Başka bir ifade ile bağımsız düşünebilen, eylemde bulunabilen ve özgür seçimler yapabilen bireysel kimliğin ön plana çıkarılmasını ve her bireyin kendi başına özel, biricik ve değerli olduğunu, dolayısıyla kolektif kimliğe indirgenemeyeceğini içerir. Bireysellik, özgürlüğü, yaratıcılığı, çoğulculuğu, ekonomik gelişmeyi ve insan haklarını esas alan temellere

dayanır. Ancak bireyselliğin kişileri rekabetçi, yarışçı ve başarı odaklı olmaya zorlaması, onları bencil ve çıkarıcı yapması ise zararlı ve tahripkâr yönlerini ortaya koyar. Bunların yanında, bireyin sadece kendisini önceleyen, egoist tutum ve davranışlara yönelmesinin beraberinde yalnızlığı getirdiği yönündeki endişeler de haklılık payına sahiptir.

Neoliberal küreselleşme sürecine aile hem boyut veya ölçek, hem de nitelik bakımından dönüşüm yaşamaktadır. Zira modern aileyi geleneksel aileden ayıran özellikleri, en az boyutu veya ölçeği kadar, sahip olduğu toplumsal ilişkilerin niteliğinde ve yaşadığı dönüşümde aramak gerekir (Demirci, 2007: 45). Çünkü üyelerinin sosyalleşmesinde etkili bir kurum olan ailenin, en yakın topluluk başta olmak üzere, birbirleriyle ve toplumsal olanla ilişkisini kuran yönleri bulunur. Ancak, kapitalist sistemle şekil kazanan modern yaşam ve bu süreçlerle ortaya çıkan radikal bireycilik, modern aileyi yakın çevreden, moral topluluklardan ve toplumdaki değerlerden uzaklaştırarak biçim vermeye çalışan, bireyi dış dünyaya kapatan bir misyon üstlenmiş durumdadır (Demirci, 2007: 46). Çünkü modern yaşamla birlikte bireyci tutum ve davranışlar olağan hale gelmiş, samimi ilişkiler yerini ikincil ilişkilere bırakmış, toplumsal dayanışma ve akrabalık bağları zayıflamıştır. Önceleri mahremiyet alanı olarak görülen aile, sanayi ve kentleşme ile beraber mahremiyet alanında daralma ve dolayısıyla dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Ebeveynler zamanlarının önemli bir bölümünü işte geçirmeye başlamış, çocuklar ise kreş, bakımevi veya okulda kalmaya mahkûm bırakılmıştır. Arta kalan zamanlarının önemli kısmını da dışarıda bulunan yaşam alanlarında geçiren aile bireyleri, ailevi olanı genele taşımaya yönelmiş ve ‘özel alan’ diye bilinen aile ortamının ilişkileri alenileşmiş ve böylece ailenin mahremiyet alanı daralmıştır. Alenileşme sadece ailenin yerleşme mekânında değil, aynı zamanda teknolojik aygıtlar üzerinden sağlanan iletişim ağlarında da meydana gelmiştir. Basın ve yayınlar üzerinden dayatılan yeni ve modern yaşam tarzları ve değerler, ailede gerçekleşen sevgi, aşk ve cinsellik gibi konuları tartışılır hale getirmiş ve bu kavramların bayağılaşması ve aile mahremiyetinin yıkılmasına neden olmuştur.

Günümüzde giderek parçalı bir hal alan aile, toplumsal yaşamdaki ilişkilerin sonucunda şekil kazanan bir kurumdur. Aile yapısının özellikleri, bireylerin sahip olduğu değer, öncelik ve beklentilerle, tasarruf ve tüketim alışkanlıklarıyla, çalışma hayatıyla ve kalkınmayla doğrudan ilişkilidir. Bu alanlarda etkin olan ve sermaye birikimine, kar mantığına dayalı işleyen liberal çerçevedeki politikalar, aileye yönelik bir şekillendirmeyi başından beri tasarlamış ve bireyci yaklaşımı ön plana çıkarmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ağırlıklı olarak ekonomik unsurların belirleyici olduğu neoliberal küreselleşme sürecinde, aile ilişkileri dâhil, bütün ilişkiler çıkar ve menfaat üzerine kurulu bir hale getirilmiştir. Çünkü bireyi özgür, özerk ve bireyci kılan, topluma her türlü bağlılığını reddeden (Erkal, 2011: 15) bir anlayışla aileye yaklaşan liberal söylem, evlenmeyi, boşanmayı ve toplumun değer yargılarıyla uyuşmayan davranışların sergilenmesini ‘sadece ferdi ilgilendirdiği’ gerekçesiyle dar bir çerçevede ele almış ve sosyal boyutu önemsememiştir. Oysaki bireyde gerçekleşen değişim (evlenme, boşanma vb.) olumlu veya olumsuz sonuçlarıyla aileyi ve toplumu doğrudan etkileyen yönleri sahiptir.

Aile kurmak sosyal bir haktır. Ancak neoliberal küreselleşme döneminde bu sosyal hakkın kullanımı, görünmez bir şekilde, doğrudan ekonomik koşullara ve haklara bağlı kılınmıştır. Dolayısıyla neoliberal küreselleşmenin birey modeli, ekonomik bakımdan kendine yeterli, uyumlu ve rekabetçi işgücü ile sınırlanmış durumdadır. Bireyin belirgin şekilde etkili olduğu toplumsal değişimle birlikte ailenin kendisi de

değişime uğramış, toplumu etkilediği oranda toplumdan da etkilenmiştir. Bunun yanında toplumsal yaşamın belirgin bir dinamiği haline gelen ekonomi, bireyin şekil kazanmasında da etkin bir konuma yükselmiş (Erkal, 2011: 15) ve farklı birey tasarımları baş göstermiştir. Bu çerçevede, modern dünyanın oluşturmaya çalıştığı 'homo economicus' birey tipinin tek yönlü ve robotik kalıplara karşılık geldiği yönündeki eleştirel yaklaşım önem arz etmiştir. Esasen bu yaklaşımla hedeflenen birey tipi, asla dünyevi olandan kendisini soyutlamış veya her şeyden elini eteğini çekmiş 'homo spiritus' şeklinde bir tip olmamıştır (Cantekin, 2015: 66). Denilebilir ki, aşırı uçlarda bulunma zorunluluğu olmayan bireyin bu kalıplara dökülmek istenmesi, tarih boyunca üst düzeyden belirlenen amaçlarla yakından ilişkili olmuştur.

Modern dünyada öne çıkan bireycilik, esasen çekirdek ve geniş aile modellerinin birlikte ortaya çıkardığı bir formdur ve neoliberal küreselleşme süreciyle önemli ölçüde ivme kazanmıştır. Çünkü iki aile modeli de iç ilişkilerde yardım, sevgi ve fedakârlık gibi duyguları yaşatmayı sadece aile ile sınırlandırarak kendi mensuplarıyla paylaşırken; dışarda tedavülde olan bireyci, bencil ve çıkara dayalı eğilimlerin oluşturduğu tahribattan kendisini kurtaramamıştır. Dış dünyanın rekabetine karşı öğrenilen bencilliğin etkileri aile içi ilişkilerde de görülmüş ve zamanla aile ilişkilerini belirleyen temel etken haline gelmiştir (Demirci, 2007: 46-47). Başka bir deyişle, kapitalist ekonomik anlayışın gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte veya modernliğin erken dönemlerinde, samimiyete dayalı birincil ilişkilerin alanı aile ile sınırlı kalmış, dışarda yaşanan ilişkilerde ise kazanç elde etme temelinde gelişen bencil ilişkiler ve bununla şekil kazanan bireyci anlayış hâkim olmuştur. Bu dönemle birlikte aile, aynı zamanda bencil bireyciliğin sürekli hale gelmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli rol oynamış, kendisi de uzun dönemde bencilliğin kurbanı olmuş, uyumun ve huzurun hâkim olduğu mekânlar olmaktan çıkmıştır.

Geleneksel dönemde birbirine karşı sorumluluk ve sadakat duyan, aileye ve aidiyetine öncelik veren aile bireyleri, modern yaşamla artık bencillik içeren tutum ve davranışlara yönelmiştir. Başka bir deyişle aile bireyleri 'ben' kimliğine (kendisini önceleyen bir kimliğe) sahip özneler haline gelmiş ve ailelerin yapısı, bencil kişiliklerden oluşmaya başlamıştır. Modern dönemle birlikte bireyselleşme, kazandırdığı bu yeni kimliğin yanında ayrıca insana bağımsızlık ve özgürlük duygusunu da sunmuştur. Daha çok başkalarına karşı üstünlük duyma olarak da kullanılan bu özgürlük anlayışı, esasen bireyler arası çatışmaların ve anlaşmazlıkların yaşanmasında önemli bir etkeni oluşturmuş (Turğut, 2017: 104) ve bu durum pek dikkate alınmamıştır. Aile ilişkilerinde de kimi zaman karşımıza çıkan çatışmaların odağındaki 'bencillik' anlayışı, ailelerin sonlandırılmasında ve şiddete başvurulmasında önemli bir role sahiptir. Oysaki aile, ortak değerlerle oluşan bağlardan ve sahip oldukları haklar noktasında birbirlerine karşı belirli düzeyde taviz vermeyi gerektiren ilişkilerle bir araya gelen eşlerden/tafaflardan oluşur. İlişkileri sadece 'ben'i önceleyen tutum ve davranışlar üzerinden sürdürmek, eşlerin birbirlerine karşı fedakârlıkta bulunma gibi bir duyguya sahip olmadıklarını göstermektedir ki, böyle bir aile nihayetinde çözüme yaşamaya mahkûmdur. Küçük ölçekli ailevi meselelerde, tarafların boşanma eğilimine yönelmesinde, toplumsal ilişkilerde yaşanan çözümler ve değer kaybının rolü yadsınamaz bir gerçektir (Turğut, 2017: 112). Zira geleneksel, inanç ve ahlaksal değerler boşanmaların artmasında bariyer görevi gören, ailevi meselelerde çözüm geliştirici mekanizmalara sahip yapılar olarak toplumsal işleyişte önemli roller üstlenmiş durumdaydılar. Modern yaşamla birlikte değer üreten herhangi bir mekanizmaya bağlılığı bulunmayan birey, birtakım değerler

olmaksızın, sadece maddi göstergeler üzerinden aile kurumunu ayakta tutmaya çalışmaktadır.

Günümüzde kuralsızlığın ve sosyal güvensizliğin hâkim olduğu bir toplumsal yaşamda bireyler, izole edilmiş bir hayatla ve sorumluluk içermeyen bir aile anlayışıyla karşı karşıya bırakılmıştır. Özellikle eş/partner seçiminin özgürce yapılmasını içeren cinsel devrim, kadına özgürlük ve eşcinsellerin hakları şeklinde, 1960'larda ortaya çıkan özgürlükçü hareketler, önemli ölçüde aile algısının hasar almasına yol açmıştır (Turğut, 2017: 110). Cinselliğin üreme işlevinin dışında fazlasıyla ön plana çıkarılması söz konusu olmuş, içeriğinin boşaltılmasıyla eşcinselliğin daha fazla görünür olmasına neden oluşturmuştur. Bazı toplumlarda bir kimlik haline getirilen eşcinsellik, yaşamın olağan akışında yer almaya başlamış ve kendilerine bazı toplumlarda evlilik hakkının tanınmasıyla, birlikte bir yaşam sürmelerinin önündeki engeller kaldırılmış ve farklı bir aile modelinin oluşumuna yol açılmıştır. Karşılıklı güvene ve bağlılığa dayalı birlikteliklerle eşcinsellerden oluşan aile modeli, esasen sevgi ihtiyacının karşılanmasına yönelik çabaların bir sonucu olarak görülebilir. Ancak, bu türden evliliğin tercih edilmesinde, genellikle kurullarla inatlaşan ve sorumluluk duymak istemeyen modern bireylerin toplumsal ve kültürel normlardan muaf olma yönündeki talepleri etkili olmuştur. Başka bir ifade ile eşcinsel bir evlilik yapmak, dışarıdan bir belirleyicinin etkisinde kalmak istemeyen bireylerin, özgürlük çerçevesinde karar almaya çalıştıkları bir mesele haline gelmiştir.

İç ilişkilerde üyelerine duygu ve bir takım değerler vermeyi öncelikli bir görev bilen aile, neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte dış dünyada acımasız ilişkilere karşı konfor ve güvenlik sağlamaya çalışan bir sığınak halini almıştır. Oysaki sadece ekonomik olgu ve süreçlerin her şeyi belirlediği ve şekil kazandırdığı bir hayat tarzı, bir işten diğerine geçişi, bir yerden başka bir yere sürüklenmeyi gerektirdiği ve bunlardan beslendiği için karakter aşınması gibi bir tehlikeyi de barındırdığı ileri sürülmüştür (Sennett, 2008: 25). Bu yüzdendir ki, özellikle bireylerin birbirlerini kabul etmelerini ve karşılıklı bağlılık geliştirmelerini sağlayan benlik duygusunun yara alması söz konusu olmuştur.

Ailenin son yüzyıllarda yaşadığı değişim ve dönüşüm, kurumsal olarak yıpranmasını ve giderek dağılmasını beraberinde getirmiştir. Neoliberal bir yaklaşımın önemli bir dinamiği olan özgürlüğün belirgin bir sınıra indirgenememesi, aile kurumuna önemli ölçüde zarar vermiş ve tehdit eder hale gelmiştir (TİHEK, 2019: 10). Zira özgürlüğün sınırsız olamayacağına yönelik, teorisyenler tarafından yapılan tartışmalar, genellikle kamusal alanda veya başkasının sınırlarına müdahil olduğunda bir takım sınırların olması yönündedir ve genellikle muğlaklık içermektedir. Bu hususlarda net bir yaklaşımın olmayışı, insanların özgürlük anlayışını kendilerine göre yorumlama gibi bir keyfiyeti doğurmaktadır. Özel yaşama saygı, sadakat ve mahremiyet çerçevesinde ele alınması gereken değerler, bireylerin kendilerine göre anlam çıkarmalarına ve özgürlüğün sınırsız olduğu sonucuna neden oluşturmaktadır. Dolayısıyla kamu ahlakı ve özgürlük dengesinin net kurulmaması, sınırsız özgürlük yaklaşımının keyfi ele alınmasını beraberinde getirmektedir.

2.2. Ailenin Yapı ve İşlevlerinde Yaşanan Dönüşüm

Ailenin yapısının ve işlevlerinin belirginleşmesinde etkili birçok faktörden söz etmek mümkündür. Bunlar içerisinde üretim ilişkileri, toplumların geleneksel veya modern olmalarını belirleyen önemli bir ölçüttür. Toplumların sahip oldukları dinsel ve

sosyokültürel değer yapıları ekonomik faaliyete yönelimi belirlemiş, ekonomik faaliyetler de sosyal ve kültürel hayatı etkilemiştir (Turğut, 2017: 101). Örneğin sanayileşme dönemiyle birlikte ekonominin her alanda belirleyici olması, en çok ailenin yapı ve işlevleri üzerinde etkiler meydana getirmiştir. Yine Aydınlanma dönemi ile birlikte dinin ve geleneğin aileyi koruyan kuralları aşınmış ve aile müdahalelere açık bir hale gelmiş, savunmasız kalmıştır. Ailenin büyüklüğü, işleyiş sistemi ve ilişkilerinde yaşanan değişimle aile hem nitelik hem de nicelik yönünden dönüşüme uğramıştır. Daha önce bireyi kontrol ve denetleme görevi bulunan ailenin, bireye tanınan geniş alan dolayısıyla sınırları daralmış ve bu işlev birçok yönden yerine getirilemez olmuştur.

Sanayileşme ile başlayan, modernleşme süreciyle günlük hayata dâhil olan ve neoliberal küreselleşme ile hayatın bir parçası haline gelen kadının iş hayatına dâhil olması, erkeklerin ailedeki toplumsal ve tarihsel rollerini sarsmış, ailede bir takım çatışmaların yaşanmasında veya sorunların baş göstermesinde etkili olmuştur. Kadınların iş hayatına dâhil olmaları, toplumlarda cinsiyetler arası eşitlik düşüncesinin ilerleme kaydetmesini, özgürlüklerin, demokrasi ve insan haklarının yaygınlaşmasını sağlamış ve bütün bu gelişmeler aile üzerinde farklı türden etkiler meydana getirmiştir. Toplumun erkeğe ve kadına biçtiği roller, modern yaşamla birlikte önemli ölçüde anlamını yitirmiş ve cinsiyete has iş, görev ve sorumluluklar otaya çıkmış, giyim, kuşam ve ailedeki bazı roller silik hale gelmiştir. Bunlarla birlikte, kadınların farklı mesleklerde statü kazanmaları, toplumsal yaşamda kalıplaşmış cinsiyet rollerini önemli oranda değiştirmiş, kadın ve erkeklerin aile yaşamında eşit şekilde ve beraberce hareket etmelerini gerektiren bir algı oluşmuştur.

Aile kurmaya yönelik yaklaşımlar da, özellikle son yüzyılda değişime uğramış, evliliğe adım atmanın önemli bir belirleyicisi *romantik aşk* olarak öne çıkmıştır. Batı Avrupa ekseninde dünyaya yayılan ve küreselleşme pratikleriyle diğer toplumlara servis edilen romantizm ve merkeze aldığı sevgi idealleri, bu yaklaşımın yerleşik bir hal almadığı toplumlarda da artık görülmeye başlanmış ve günümüzde çember giderek genişlemiştir (Can, 2013: 69). Esasında romantik aşk, modern dünyada ailenin meşru bir temele dayandırılması için öne çıkartılan bir duygu durumu olarak tasarlanmış, bununla evliliklere bir gerekçe olması hedeflenmiştir. Romantik aşk denilen duygusal bağ, muhabatını idealize ederek arada bir ilişki oluşturma ve evliliğe duygusal bir temel kazandırma girişimi sayılabilir. Bellah'ın da ifade ettiği gibi, romantik aşk, esasen yaygın bir hale gelen bireyciliğin aşırı formlarının öne çıkmasıyla oluşan güvensizliğin, belirsizliğin ve kafa karışıklığının bir sonucudur ve içi boşaltılmış aile değerlerinin yerini doldurma çabasıdır (akt. Demirci, 2007: 45). Çünkü hızlı endüstrileşme ve kentleşme sonucunda meydana gelen anomî, ya da toplumsal değerlerin kaybı yerini bireyciliğe bırakınca, yeni bir duygusal yapıya duyulan ihtiyaç zorunluluk haline gelmişti. Nitekim çok geçmeden en aşırı biçimiyle bireyci bir anlayışa dayanan yeni ve farklı bir evlilik sistemi ortaya çıkmıştır.

Son yüzyılda baş döndürücü hızla ilerleyen teknoloji karşısında bireysel veya ailesel olarak etkilenmemek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Teknolojik aygıtların aşırı kullanımı insanların yüz yüze ilişkilerini azalttığı, birbirinden uzaklaştırdığı ve birbirine yabancılaştırdığı tartışılmaktadır. Bu aygıtlar, yabancı kimselerle iletişim kurma olanağı tanıdığı için aldatma gibi istenmeyen ilişkilerin yaşanmasını kolaylaştırmış, evlilik kurumunun kimi zaman temelden sarsmasına, aile bireyleri arasında sadakatin bozulmasına ve çoğu zaman evlilik hayatının bitmesine neden oluşturmuştur (Şentürk Dızman, 2019: 549).

Neoliberal küreselleşme süreciyle birlikte öne çıkan ailedeki temel dönüşüm noktalarından birisinin de, geleneksel dönemde görülen geniş aile modelinin yerini, modern yaşamla birlikte çekirdek aileye bırakması olduğu söylenebilir. Çünkü çekirdek ailenin ortaya çıkmasında aile bireylerinin sayısal azlığı ve işlevlerinde yaşanan daralma etkili olmuştur. Geleneksel toplumlarda, özellikle tarım toplumlarında üretim sürecinde çocukların emeğine ve iş gücüne duyulan ihtiyaç, modern yaşamla birlikte geride kalmış, geçim koşulları öncelik haline gelmiş ve bu sebeple çocuk sayısının fazlalığı yük olarak görülmüş ve daha az sayıdaki aile bireyinden müteşekkil çekirdek aile modeli öne çıkmıştır. Öte yandan ekonomik kaygıların önemli ölçüde ön planda olduğu modern yaşamda kadınlar, zamanın çoğunu işe ayırmak zorunda kalmış, yeteri düzeyde eve zaman ayıramaz olmuş bu durum evdeki annelik rolünün aksatılmasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, ailenin çekirdek modele dönüşmesini tetiklemiş, kazanç sağladığı için iş/kazanç beklentisi aile ilişkilerinin önüne geçmiştir. Başka bir deyişle, şehir hayatının sunduğu standartları yükseltme çabaları, aile hayatını geri planda bırakmıştır. Çocuklara birer tüketici gözüyle bakılmaya başlanmış, dolayısıyla minimum düzeyde çocuk sayısı ile yetinme anlayışı öne çıkmış, mutluluğun formülü olarak çeşitlenen ihtiyaçların karşılanması temel anlayış haline gelmiştir.

Yaygın hale gelen bireyselleşmenin bir sonucu olarak evlilikteki ilişki ve bağlılığın da bireysel boyuta indirgenmesi, seçim özgürlüğü vurgusunun öne çıkmasını ve romantizmin yükselmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca son dönemlerde fazlasıyla öne çıkan bireyselleşme, zevk ve ihtirasların dünyevileşmeyle ve cinsellik içeren yollarla anlatılması, evlilik anlayışını ve aile örgütlenmesini önemli oranda dönüşüme uğratmıştır. Başından beri izah edilmeye çalışılan ailedeki değişimin somut verilerle desteklenmesi, meselenin anlaşılması için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda literatüre yansıyan veriler, modernleşme ile birlikte evlilik ve aile kurumuna bakış açılarının giderek değiştiğini ve farklılaştığını göstermesi bakımından manidar bulunmaktadır. Örneğin İran'da 15 ile 19 yaş arası evlenen kadınlar, 1976'da %34 oranında iken, 2000'de %18'e düşmüştür. İspanya'da, 1960'da evlilik dışı doğum oranı %2,3 iken, 2000'de %16,3 düzeyine çıkmıştır. Fransa'da ise, %6,1 den %41,7'ye yükselmiştir. Bu dönemlerde doğurganlık oranlarında yaşanan düşüş ise dikkat çekicidir. Mesela Batı Avrupa'da 1951'de 2,57 iken, 1981'de 1,74'e; Mısır'da 1896'da 6,4 oranında iken, 2000 yılında 3,4'e; Çin'de 1965'te 6,1 iken 1980'de 2,2'ye gerilemiştir (Güloğlu, 2019: 51).

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme sürecini oluşturan dinamikler, bunların arka planındaki unsurlar ve etkili olduğu alanların neler olduğu üzerinde son dönemlerde yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte ailenin yapı ve işlevlerinde önemli oranda değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bu çalışmanın temel iddiası ise, ailenin değişim ve dönüşüm yaşamasında etkili olan sürecin neoliberal küreselleşme süreci olduğu yönündedir. Bu çerçevede neoliberal küreselleşmenin ve bağlantılı olduğu diğer süreçlerin bilinmesinin temel bir gereklilik olduğu varsayılmıştır. Bu doğrultuda, ailenin yaşadığı dönüşümün neoliberal küreselleşme süreciyle ilişkisine sosyolojik yönden yaklaşmış ve irdelenmiştir. Neoliberal küreselleşme kavramı ilgili olarak varılan genel kanaat ise bu sürecin, kimilerinin iddia ettiği gibi kendiliğinden ortaya çıkmadığı, dünyanın batısında sanayileşme/endüstrileşme ile birlikte baş gösteren kapitalizmin devamı niteliğinde bir süreç olduğu, belli bir proje dâhilinde toplumsal ve ailesel değerlerin yerine birçok yönden bireyi önceleyen politikaların tedavüle

sokulmaya çalışıldığı ve pek de masumane bir içeriğe sahip olmadığı tespitine dayanmıştır.

Neoliberal küreselleşme kısaca, özünde sermaye ile emek arasında gerçekleşen bir mücadele alanıdır ve bu alanın kökeninde rekabetçi kapitalizmin farklı formları bulunur. Sosyal devlete, sınıfsal yapıya ve örgütlü topluma yönelik, son dönemlerde emeğin karşısında sermayeden yana tavır alan politikalarıyla bilinen neoliberalizm, yaklaşık yüzyıldır küreselleşme ile birlikte ilerleyen bir sürece karşılık gelir. Kıtalar arasında gerçekleşen yoğun ilişkiler, kurulan bilgi ağları, sermaye ve ürün akışları küreselleşmenin üzerine inşa edildiği sacayaklarıdır. Süreç bir taraftan toplumlar arası farkları giderek benzeştirirken diğer taraftan yerelliği inşa eden, ancak inşa edilen yerellikleri zamanla ortadan kaldıran veya yok eden dinamikleri de içerir. Bu bağlamda küreselleşmenin doğal, olumlu, gerekli, anlamlı ve kaçınılmaz olduğu yönünde güçlü algı yaratmaya çalışan ve dünyanın her tarafına yayılmasını sağlayan neoliberal politikalarıdır. Çünkü gelişen dünya piyasalarına ulusal ekonomilerin eklenmesi, ulus ötesi veya çok uluslu şirketlerin arkalarına siyasi destek alarak dünyaya açılması, iktisadi kararların biriken sermaye dinamikleri tarafından alınması ve emeğin ucuz işgücü haline getirilerek kontrol altına alınması gibi pratik ve uygulamalar, neoliberal politikaları içerir. Daha çok kar etmek, emeği sömürmek, toplum ve doğa üzerinde egemenlik kurmak vb. hedefleri içerisinde gizleyen küreselleşme, dolaylı olarak neoliberal politikaların uygulanmasında özgül bir ağırlığa sahiptir. Onun için barış, demokrasi ve sivil toplum biçiminde vaat edilen ve sıkça dillendirilen toplumsal değerler, gerçekte ekonomik hedeflere ulaşmak için gerekli görülen yardımcı kavramlardır. Bu yüzden küreselleşmeye, ister kapitalizmin evrilmesi veya dünyanın batılılaşması denilsin, isterse de dünya çapındaki ürün ve metaların karşılıklı mübadelesi denilsin, sonuçta toplumların sahip olduğu değerlerin, ilişkilerin ve yaşam biçimlerinin önemli oranda değişimini içeren bir sürecin ifadesidir.

Küreselleşme ile birlikte sermaye, kâr ve çıkarıcılık mantığına dayalı bireyci fikirlerin ön plana çıkartılmasıyla temel insani değerlerin ihmal edildiği, dolayısıyla altyapısı bir takım insani değerlere bağlı olan aile kurumunun son dönemlerde yapı ve fonksiyonları itibarıyla çokça şekil değiştirdiği yönündeki yargı esasen karşılıksız değildir. Toplumların ve kişilerin mutluluğu için elbette artan bir gelir ve maddi refah gereklidir ancak tek başına yeterli olduğu söylenemez. Özellikle uygarlık ekseninde yapılan tartışmalarla birlikte, sanayileşme ve teknolojik ilerlemelerin ve modernleşmenin, huzur ve mutluluğu işte veya maddi göstergelerde arayan yaklaşımı eksiktir. Duygusal temeldeki ilişkilerin ve en önemlisi paylaşmayı esas alan aile ilişkilerinin dışarıda bırakılarak bir yaşam tasavvuru oluşturmaya çalışan modern dinamikler ve bunların üzerine kurulu bir hayat, geçici ve yapay ilişkiler içeren bir zemine sahip olacaktır.

Değişimin sonuçları, modern ve yeni olana yönelimlerin yanında, anomi denilen sapmayı ve toplumun atomize edilmesini de beraberinde getirir. Ahlaki değerlerde aşınma, kural dışı davranış sergileme, dağılma ve maneviyatla çelişkiye düşme gibi sonuçlar doğuran çıkar/menfaat beklentisi, bireyi genellikle tutarsız davranmaya zorlar. Bu yüzden ki, günümüzde bireycilik aşırı şekilde ön plana çıkarılmış ve mutluluk, üzüntü ve beklentilerin paylaşıldığı bir birim olması gereken aile, karşılıklı çıkarların örtüştüğü, ilişkilerin genellikle kısa sürede sonlandığı bir mekâna dönüşmüştür. İnsan doğasının bir gereği olan ailenin temelinin atılmasında ve ilişkilerin sürdürülmesinde sabır, fedakârlık, tahammül gibi değerler, önemli rollere sahiptir. Üyelerinin birbirlerine bağlı olmalarını sağlayan, onları sosyalleştiren ve hayata hazırlayan aile, birçok işlevini

başka kurumlara bırakmış durumdadır. Bu eksen kaymasına rağmen, aile kurumunu yapı ve işlevlerine dikkat etmek ve onları yapay etkilerden korumak, her şeyden önce insanlığın geleceği için elzemdir.

Ailenin üzerine inşa edildiği değerlerin önemli ölçüde aşındığı, değişip dönüştüğü bir süreçte etkili olacağı düşünülen önerilere gelince; her şeyden önce aileyi koruyup kollamak, üyelerinin mutlu ve huzurlu bireyler olmalarını sağlamak uygulanacak politikalara bağlıdır. Bu doğrultuda sürdürülebilir bir kalkınmayı teşvik eden kanun ve politikalar ile ailenin güçlendirilmesi, gençlik istihdamının ve okuldan iş hayatına geçişin sağlanması, medyanın aile değerlerinin korunmasında ve şiddetin önlenmesinde pozitif bir rol üstlenmesi, sağlıklı ailenin hayat bulması için önceliklidir. Cinsiyet fark etmeksizin, tüm bireyler için güvenli çalışma koşulları sağlamak, aile kurma ve sürdürme olanaklarını genişletmek, paylaşmayı esas alan değerleri öne çıkarmak önem arz eder. Diğer taraftan hükümetlerin ve işverenlerin verimli istihdama yönelik adil ve insan onuruna yakışır düzenlemelere gitmeleri, yoksulluğun azaltılmasına ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına olanak sağlayacağı gibi küreselleşmenin adil ve eşitlikçi bir düzlemde meydana gelmesine ve uluslararası bir uyumun sağlanmasına da katkı sağlar. Küreselleşmenin nihai sonucu evrensel düzeyde bir ortaklık olmalıdır ve bu dünyadaki tüm ailelerin insan hakları, eşitlik, dayanışma çerçevesinde kalkınmalarını ve işbirliği içinde olmalarını gerektirir. Bu nedenle insan haklarına ve aileyi oluşturan bireylerin temel özgürlüklerine saygı duymak, büyük bir toplum ve dünya çapında bir aile olmak için önemlidir.

Toplumsal hayatın her alanında yaşanan dönüşümler göstermektedir ki sorun basit bir şekilde sadece aile kurumunun gelecekte var olup olmayacağı sorunu değildir. Sorun varoluşsal olarak insanlığın gelecekte var olup olamayacağı sorundur ve bu çerçeveden bakıldığında objesi insan olan temel toplumsal kurumun yaşamdaki önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Bu çerçevede modern dünyada aileyi dış dünya ile bağlantılı hale getirmek, aile üzerinden temel insani değerleri korumaya çalışmak değerlidir. Ancak diğer taraftan dışarıya hâkim ilişkilere yön vermek, onlara değer katmak, ilişkileri bencil yaklaşımlardan kurtarmak da bir o kadar önemlidir. Bu çerçevede abartılı hale gelmiş olan bireyciliği yeniden ele almak, değerlerle yoğurarak yeniden anlam kazandırmak, evrensel bağlamdaki içeriklerle zenginleştirmek büyük bir gereksinimdir. Ekonomik süreçlerle ilgili yüzgezer veya geçici değerlerin aksine, bağlılığı, sorumluluğu ve güvenirliliği vurgulayan kalıcı değerlerin öncelik haline getirilmesi hedeflenmelidir. Eğitimin bütün kademelerinde uzun vadeli erdemleri bireylere kazandırmakla toplumsal ilişkilere yön vermek mümkündür ve acil bir gerekliliktir.

Kaynakça

Akıncı Çötök, N. (2017). Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, ss. 189-207.

Aktay, Y. (2010). “Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler”, *Küreselleşen Dünyada Aile* İçinde, ss.177-188.

Alptekin, Yavuz, M. (2015). Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-kültürel Yaklaşım, *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sos. Bil. Derg.* (10):231-241.

Anicic, D. - Anicic, J. - Bejatovic, G. - Petrovic, V. (2019). The Effects Of Globalization And Neoliberal Concept On Economy Development Of Countries In Transition, (*JPMNT*) *Journal of Process Management – New Technologies*, International Vol. 7, No 1.

Aslan Yaşar, G. (2011). Ortaçağdan Günümüze “Modernite”: Doğuşu ve Doğası, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:4, Sayı:7, s.10-20).

Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (2008). Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlâki Kriz, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 1.

Bauman, Z. (2010). Küreselleşme, (Çev.: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bozan, M. (2018). Liberalizm ve Neoliberalizm Bir Kriz Döngüsü mü, Yoksa Siyasi Bir Kurgu mu? *International Journal of Political Studies*, Vol:4, Issue:1.

Can, İ. (2013). “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Sistematik Aile Sosyolojisi*, (Editör: Mustafa Aydın), Çizgi Kitabevi, Konya.

Cantekin, Ö. (2015). Küreselleşme ve Eğitim: “Homo Economicus” Eğitim Anlayışının Dönüşümü, *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 43-72.

Crane, A. (2013). Modern Slavery As a Management Practice: ExploringThe Conditions And Capabilities For Human Exploitation, *Academy Of Management Review*, Vol:38, No:1, ss:49-69.

Çelik Z. (2012). “Neoliberalizmi Kısa Tarihi” (Kitap Eleştirisi), *İdealkent*, Sayı:7, s.187-193.

Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı, *Sosyoloji Dergisi / 3. Dizi 14. Sayı:1*, S.129-157.

Demirci, E. Y. (2007). Değişim Sürecinde Dünyada ve Türkiye’de Aile Ya Da Cemaat-Cemiyet Ayrımında Aileyi Yeniden Düşünmek, ‘*Günümüzde Aile*’, (Uluslararası Aile Sempozyumu), İstanbul: Ensar Neşriyat.

Dikeçligil, F. (2012). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8 (31), 21-52.

Duman, M. Z. (2011). Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, S. 667-700.

Erkal, M. E. (2011). Türk Aile Yapısı ve Bazı Meseleler, *İstanbul Journal of Sociological Studies* (24), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9526/119047> (Erişim Tarihi:30.11.2020).

Erol, A. (2016). Dünya Aile Zirveleri (World Family Summits), *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*, (KİİFAD), Yıl:1, Sayı:1, Ss.75-82.

Gülçubuk, B. (2002). Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi Temel Dinamikleri ve Türkiye, *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi* (11-18 Eylül 2002),Erzurum.

Güloğlu, M. F. (2019). Redefining the family: Changes and continuities [Aileyi yeniden tanımlamak: Değişimler ve süreklilikler]. *Toplumsal Değişim*, 1, 47-78.

Günay, G. (2011). İktisat Sosyolojisinde Yeni Açılımlar. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (34), 97-107. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9518/118919>.

Güneş, H.N. (2018). Feminist Akımlarda Aile, *Social Sciences Research Journal*, Volume: 7, Issue: 3, 142-153.

Güngör, S. (2001). Althusser'de İdeoloji Kavramı, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı:2, s.221-231.

Harvey, D. (2005). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev.:Aylin Onacak), Sel Yayıncılık İstanbul.

Hayek, F. A. V. (2014). *Kölelik Yolu*, (Çev., Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan, Atilla Yayla), Liberte Yayınları, Ankara.

Hayek, F. A. V. (2009). Liberalizm, (Çeviren: Ünsal Çetin), *Liberal Düşünce*, Cilt 14, Sayı: 55, Sayfa: 197-224.

Holton, R. (2013). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları, (Çev.: Kasım Karaman), *Sosyoloji Konferansları*, No: 47(2013-1), 59-75.

İlhan, S. (2019). Neo-liberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, Sayfa: 361-368.

Kaya, F. (2020). Cities Transformed By Globalization, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Year: 12, Issue:25, 270-286.

Kellner, Douglas (2013). Kültür Endüstrisi, (Çev.: Muharrem Açıkgöz). *felesefelogos*, 2013:2.

Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, 109-128.

Küçükcalay, M. A. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2 (Güz), s.51-68.

Kotz, D. M. (2000). Globalization and Neoliberalism, Rethinking Marxism, Volume 12, Number 2, pp. 64-79.

Sennett, R. (2008). *The Corrosion of Character The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, (Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri),(Çev.: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Şentürk Dızman, Z. (2019). Sosyal Medyanın Boşanmaya Etkileri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt: 6, Sayı: 4, S. 548-555.

TİHEK. (2019). İnsan Hakları Bağlamında Ailenin Korunması Hakkı, *II. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu (Sonuç Bildirisi)*, 29-30 Nisan 2019, Ankara.

Traulsen, J. M. ve Bissel, P. (2003). The Risk Society, *Sociology and Pharmacy Practice*, IJPP, 11: 251-258.

Turğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 93-117.

İrfan Yıldırım-Neoliberal Küreselleşme ve Ailenin Dönüşümü

Özsevgeç, Y. (2017). Postmodernizm Üzerine, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 54:135-142.

Winter, G. S. - Alli, A. M. - May, D. L. (2007). Globalization: Its Effects, *International Business & Economics Research Journal*, Volume 6, Number 1.

Yanık, L. K. (2015). "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 35-55.